

Rådhusrätts- och magistratsarkiv

Medeltiden – 1970

Arkivbildare

Efterföljarna till de medeltida städernas borgmästare och råd, från 1600-talet kallade *magistrater*, var före kommunalreformen 1863 stadskommunernas styrelser. Samtidigt utgjorde magistraten statlig förvaltningsmyndighet inom staden och var dessutom allmän domstol. Som sådan betecknades den *rådhusrätt* eller rådstuvurätt. Under 1900-talets lopp lades ett stort antal städer under landsrätt, varvid rådhusrätt och magistrat upphörde. Med utgången av år 1964 avskaffades magistratsfunktionen överallt. Samtidigt övertog staten huvudmannskapet för kvarvarande rådhusrätter, vilka upphörde vid 1970 års utgång genom tingsrättsreformen.

Innehåll

Rådhusrättens och magistratens verksamhet har dokumenterats i tänkeböcker, domböcker och skilda slag av protokoll. I det äldre materialet görs ingen åtskillnad mellan rådhusrätts- och magistratsprotokoll, men efterhand bildar dessa egna serier. Till domböcker och protokoll finns ett antal serier av bilagekaraktär: ”inneliggande handlingar” av skilda slag, bouppteckningar, konkursakter, förmynderskapshandlingar m.m. Arkiven innehåller också in- och utgående brevväxling liksom en ofta rikhaltig uppsättning diariier, liggare och register. Där finns även, i växlande utsträckning, räkenskaper och andra handlingar om taxering och uppbörd av dels kronomedel, dels stadens egna medel. Bland kronoräkenskaperna finns bl.a. mantalslängder. Rådhusrättsarkiven innehåller en del material av enskild eller kommunal karaktär, t.ex. handlingar från enskilda befattningshavare inom magistraten och från städernas äldste.

I de gamla ”stadsarkiven”, där rådhusrätts- och magistratshandlingarna utgjorde huvuddelen, ingick också arkivalierna efter städernas kämnärsrätter, accisrätter, hall- och manufakturrätter samt auktionskamrar. Dessa redovisas nu som egna arkiv, men vissa handlingar kan ingå i rådhusrättens arkiv, exempelvis genom att kämnärsrättens protokoll är inbundna i rådhusrättens domböcker. Städernas kronoräkenskaper och egna räkenskaper kan, som framgått ovan, ingå i rådhusrättens och magistratens arkiv, men finns beträffande vissa städer *även* i särskilda arkiv efter stadens kronouppbörds-kassör/kronouppbördsman (Eskilstuna, Köping, Nora), kronouppbördskontor (Sala) eller kronokamrerare (Falun, Nyköping, Uppsala, Västerås, Örebro).

Vissa rådhusrättsarkiv innehåller enstaka 1300- och 1400-talshandlingar i original. Om man bortser från dessa kan endast ett av arkiven, Arbogas, sägas ta sin början på 1400-talet. De viktigaste serierna i rådhusrättsarkiven börjar i allmänhet först på 1600-talet, också när staden ifråga grundats betydligt tidigare. När det gäller rådhusrätts- och magistratsarkivens främre tidsgräns kan sägas, att magistratshandlingarna i stort sett är slutlevererade. För de sist kvarvarande magistraterna löper dessa serier således till år 1964. För rådhusrättshandlingarna

är läget i stort sett detsamma och för de sist kvarvarande rådhusrätterna löper serierna till 1970. Bouppteckningarna finns levererade till och med 2001-06-30. Övrigt material, bland annat domböcker, är slutlevererat för nästan alla rådhusrätter medan i något fall endast är levererat en bit in på 1900-talet.

Digitalt tillgängliga handlingar och mikrokort

Volymer ur alla rådhusrättsarkiv finns tillgängliga digitalt, dels i Riksarkivets digitala läsesal, dels hos Arkiv Digital. Observera att det i huvudsak är bouppteckningsserierna som finns digitalt. Flertalet rådhusrättsarkiv har mikrofilmats t.o.m. 1800-talets början, dock med undantag för räkenskapsserierna som inte alls filmats. Filmerna har överförts till mikrokort som kan beställas fram i Riksarkivet i Uppsalas läsesal. Arkiven efter rådhusrätterna i Arboga och Nyköping är inte filmade. Forskare som tänker göra källhänvisningar bör observera att de mikrofilmade handlingarna senare kan ha omförtecknats, varför mikrokortens signum kanske inte stämmer med aktuell förteckning.

Urkundspublikationer

Några äldre tänkeböcker är utgivna i tryck:

Arboga stads tänkebok [1450–1569]. Utg. av Erik Noreen och Torsten Wennström, 1–4, Uppsala 1935–1950.

Enköpings stads tänkeböcker 1540–1595. Utg. av Sven Ljung, Stockholm 1960–1966.

Sökhjälpmedel

Riksarkivets digitala beståndsregister, NAD, upplyser om vilka arkiv som förvaras här. För varje arkiv finns såväl i NAD, som i läsesalen en förteckning som redovisar hur arkivet är ordnat i serier och volymer. Beställningar ur arkiven görs med hjälp av respektive förteckning. När digitiserade handlingar, mikrokort eller urkundspublikationer finns (se ovan) ska de användas i stället för originalhandlingarna.

Beträffande registren över de bouppteckningar som ingår i rådhusrätternas arkiv hänvisas till Riksarkivet i Uppsalas vägledningsblad "Bouppteckningar".

Lästips

Björn Asker, *Hur riket styrdes. Förvaltning, politik och arkiv 1520–1920* (Skrifter utgivna av Riksarkivet 27) (2007).

Nils Herlitz, *Svensk stadsförvaltning på 1830-talet* (1924).

Se också den lokalthistoriska litteraturen om resp. stad!

Text av Björn Asker

Skapad 1997-05-07

Uppdaterad av Sten Nyman 2019-05-07

Uppdaterad 2025-07-01